

ISAJON SULTONNING “BOQIY DARBADAR” ROMANIDA
KO‘PQATLAMLILIK**Nafasova Yulduz Shuxratovna***Samarqand Zarmed Universiteti, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi***E-mail:** yulduz_development@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romanidagi badiiy ko‘pqatlamlilik, polifonik ifoda va ramziy qatlamlar tahlil qilinadi. Asarda inson ruhiyatining tub qatlamlari, ma’naviy iztirob, hayot falsafasi ramzlar orqali yoritiladi. Romanning kompozitsion qurilishi, timsollar tizimi, obrazlarning ichki kechinmalari orqali yozuvchi inson va olam, Xudo va mavjudlik orasidagi falsafiy munosabatni ochib beradi. Maqolada Isajon Sultonning “Ozod”, “Humo”, “Sadoqat” asarlari bilan qiyosiy tahlil o‘tkazilib, shuningdek Dostoyevskiy, Kafka, Camus, Marquez kabi jahon adabiyotidagi polifonik asarlar bilan o‘xshash jihatlar ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Isajon Sulton, “Boqiy darbadar”, polifoniya, ko‘pqatlamlilik, ramz, ruhiyat, istiqloq adabiyoti, falsafa.

Аннотация. В тезисе анализируются многослойность и полифоничность романа Исажона Султана «Бокий дарбадар». Автор исследует философскую и психологическую глубину произведения, где через систему символов и внутренние монологи раскрываются темы судьбы человека, духовного кризиса и поиска смысла бытия. Проведено сравнительное сопоставление с другими произведениями Исажона Султана («Озод», «Хумо», «Садокат»), а также с полифоническими романами мировой литературы – Ф. Достоевского, Ф. Кафки, А. Камю и Г. Маркеса.

Ключевые слова: Исажон Султан, «Бокий дарбадар», полифония, многослойность, символ, духовность, философия.

Abstract. This article explores the multilayered and polyphonic nature of Isajon Sulton’s novel *Boqiy Darbadar*. The study examines how the author reveals the depth of human psychology and spirituality through symbolic imagery, narrative multiplicity, and internal dialogues. Comparative analyses are drawn with Sulton’s other works (*Ozod*, *Humo*, *Sadoqat*) and with polyphonic masterpieces of world literature such as those by Dostoevsky, Kafka, Camus, and Marquez.

Key words: Isajon Sulton, *Boqiy Darbadar*, polyphony, multilayeredness, symbolism, spirituality, philosophical prose.

Kirish. O‘zbekiston istiqlol davri adabiyoti inson ruhiyatining eng nozik, ko‘p qirrali jihatlarini yoritish orqali milliy badiiy tafakkurda yangi bosqichni boshlab berdi. Yangi davr adabiyotining asosiy xususiyati – tipik odam emas, balki o‘ziga xos, betakror shaxs, ichki iztirob va tafakkurda yashovchi insonni tasvirlashdir. Shu yo‘nalishda ijod qilgan Isajon Sulton o‘z asarlarida inson botinini, ruhiy iztirobni, ilohiylik va insoniylik orasidagi ziddiyatni falsafiy talqin qiladi.

Adibning “Boqiy darbadar” romani istiqlol davri o‘zbek adabiyotining eng chuqur falsafiy asarlaridan biri bo‘lib, unda inson qismati, gunoh va poklanish, yo‘qotish va topish, ilohiy sukunat va ruhiy iztirob mavzulari ramzlar vositasida ifodalangan.

Isajon Sulton ijodining umumiy xususiyatlari. Isajon Sulton o‘z asarlarida insonning ichki olamini, ruhiy tafakkurini, ichki kurashini markazga qo‘yadi. Uning “Ozod”, “Humo”, “Sadoqat”, “Boqiy darbadar” asarlarida har bir qahramon o‘z “men”ini izlaydi, o‘z ruhiy haqiqatiga yetmoqchi bo‘ladi. Masalan, “Ozod” romanida inson ijtimoiy ozodlikdan ko‘ra, ma’naviy ozodlikni istaydi. “Humo”da esa muhabbat – ilohiy tajriba darajasiga ko‘tariladi. “Sadoqat”da inson sadoqatining ichki sinovlari yoritilgan, “Boqiy darbadar”da bu g‘oyalar sintezlanib, ruhiy azob orqali ma’naviy yuksalish masalasi markazga chiqadi.

“Boqiy darbadar” romanining ko‘pqatlamli tuzilishi. M.Baxtinning polifonik nazariyasiga binoan, roman ichida bir nechta mustaqil “ovoqlar” mavjud bo‘ladi – ularning har biri hayot haqidagi o‘z nuqtai nazariga ega. “Boqiy darbadar”da bu tamoyil juda aniq seziladi:

Mahkumning ovozi – insonning ichki inqirozi;

Etikdo‘zning ovozi – hayotning ramziy izohi;

Olomonning ovozi – jamiyatning ruhiy ko‘rli;

Shamol, sahro, tabiat obrazlarining ovozi – Xudoning jim sadosi.

Roman real voqealar bilan metafizik qatlamlarni uyg‘unlashtiradi. Masalan, mahkumning qatlga olib borilish sahnasi tashqi hodisa emas – bu insoniyat gunohining timsolidir.

“Qatl uchun tepalikdan joy tayyorlab qo‘yilgan, mahkumning qo‘l-oyoqlariga kishanlar solingan edi...” Bu tasvir jismoniy azob ortida ruhiy iztirob, insonning o‘z taqdiri bilan kurashini ifodalaydi. Bu jihatdan asar *Albert Camus*ning “Begona”sini eslatadi – unda ham inson va taqdir o‘rtasida jim, ammo dahshatli muloqot kechadi.

Ramzlar tizimi va badiiy ko‘pqatlamlilik. Isajon Sultonning asosiy badiiy quroli – ramzdir. “Boqiy darbadar”da ramzlar nafaqat tasviriy vosita, balki falsafiy qatlam yaratadi:

Kishan – insonni o‘z gunohiga bog‘lab turuvchi kuch;

Sahro – yolg‘izlik va sinov makoni;

Shamol – ilohiy xabar, ammo uni anglash uchun qalb tozaligi kerak;

Etikdo‘z – insoniyatning umumiy qiyofasi, ruhiy ko‘rko‘rlik va uyg‘onish orasidagi mavjudot.

Masalan, quyidagi parcha ko‘pqatlamlilikni ifodalaydi: “Otaxon shamolning tog‘larda avliyo bilan suhbat qurganini nevarasiga aytmadi...” Bu oddiy epizod orqasida insonning ilohiylikni anglashdan qo‘rquvi, ma‘naviy ojizligi yotadi.

Inson ruhiyati va ichki monolog. Roman qahramonlari doimo ichki monolog holatida yashaydi. Bu jihatdan asar *Dostoevskiyning* “Jinoyat va jazo” asariga o‘xshash: har bir obraz o‘z ruhining “sudi”ni o‘tkazadi. Etikdo‘z obrazi o‘z gunohini, vijdonini va inqirozini o‘zi bilan muhokama qiladi. “Etikdo‘z har bir tikkan etikda o‘z gunohini tikayotgandek tuyulardi...”

Bu tasvir insonning o‘zini o‘zi anglash jarayonini ramziy darajada ifodalaydi. Etikdo‘z timsolida Isajon Sulton insoniyat ruhiyatining muvozanatsizligini, ma‘naviy iztirobini yoritadi.

“Boqiy darbadar” va Isajon Sultonning boshqa asarlari o‘rtasida tahliliy bog‘liqlik. Isajon Sultonning ijodiy konsepsiyasida ruhiy izlanish doim markazda turadi. “Ozod” romanida bu izlanish erkinlik orqali, “Humo”da muhabbat orqali, “Boqiy darbadar”da esa azob orqali amalga oshadi. “Ozod”dagi qahramon o‘z ozodligini izlab, tashqi dunyo bilan kurashsa, “Boqiy darbadar”dagi Etikdo‘z o‘z ichidagi zindondan ozod bo‘lish uchun kurashadi. Shu jihatdan Isajon Sultonning asarlari bir-biri bilan ichki ruhiy bog‘liqlikka ega. Ularning barchasida *ruhiy taraqqiyot* markazda turadi.

“Boqiy darbadar” va jahon adabiyotidagi polifonik asarlar. Isajon Sulton ijodi jahon adabiyotidagi falsafiy yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘liq. Uning romani:

Dostoyevskiyda bo‘lgani kabi – inson vijdoni bilan kurash;

Kafkada bo‘lgani kabi – insonning g‘ayritabiiy byurokratik “taqdir” bilan to‘qnashuvi;

Marquezda bo‘lgani kabi – real va sehrli qatlamlarning birlashuvi.

Masalan, “Boqiy darbadar”dagi sahro tasviri Marquezning “Yolg‘izlikning yuz yili” asaridagi Makondo ramziga o‘xshaydi: ikkisi ham insoniyatning ruhiy sahrosini ifodalaydi.

Falsafiy qatlam: inson va Xudo munosabati. Isajon Sulton asarlarining markazida inson va Xudo o‘rtasidagi jim muloqot yotadi. Mahkumning so‘nggi daqiqalarida Xudodan najot kutishi, Etikdo‘zning o‘zini kechira olmasligi – bu Xudo

jim turayotgan dunyoda insonning o'zini topish jarayonidir. "Kim bilsin, balki hozir unga iloh farishtalari yordamga kelgan-u cho'yan kishanlarning og'irligini sezmayotgandir ham..." Bu parcha ilohiy umid bilan insoniy ojizlik o'rtasidagi ziddiyatni ifodalaydi.

Asarda vaqt va makonning falsafiy talqini. Roman vaqt va makonni real tarzda emas, ramziy shaklda tasvirlaydi. Qatl tepaligi, sahro, shamol – bu joylar emas, balki ma'naviy holatlar. Bu jihatdan asar ekzistensial yo'nalishga mansub.

Vaqt – bu insonning ruhiy o'sishi uchun sinov. Har bir sahna ruhiy "kechish"ni bildiradi. Shu bois "Boqiy darbadar"da vaqt chiziqli emas, balki aylana shaklida kechadi – inson o'z ichki olamiga qayta-qayta safar qiladi.

Asar tili va uslubiy o'ziga xoslik. Isajon Sultonning tili poetik, ramziy, lekin sodda. Har bir jumlada falsafiy ohang, tasavvufiy ishora seziladi. Adib metaforalar orqali real voqeani metafizik darajaga olib chiqadi. Masalan, "qizil dengizning chuchuk suvli oqimi", "cho'yan kishanlarning og'irligi" kabi tasvirlar real hayotni ramziy qatlam bilan boyitadi. Bu uslub orqali yozuvchi o'zbek adabiyotida yangi – "*ruhiy modernizm*" deb atash mumkin bo'lgan yo'nalishni shakllantirgan.

Xulosa. "Boqiy darbadar" – Isajon Sulton ijodining cho'qqisi bo'lib, u o'zbek adabiyotiga falsafiy-ramziy tafakkurni olib kirdi. Asar nafaqat inson ruhiyati, balki milliy tafakkur darajasining o'sishini ham aks ettiradi. Romandagi ko'pqatlamlilik – bu hayotning murakkabligi, inson tabiatining chigal qatlamlari, vijdon va ilohiylik orasidagi muvozanatni ifodalaydi. Isajon Sulton o'z asarlari orqali o'zbek romanchiligini yangi bosqichga olib chiqdi: bu bosqichda insonning tashqi hayoti emas, balki ichki dunyosi badiiy tahlil markaziga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isajon Sulton. Boqiy darbadar. – Toshkent: "O'zbekiston", 2011.
2. Rahimjon Rahmat. So'ngso'z: "Munojot"dan "Boqiy darbadar" gacha. – Toshkent: "O'zbekiston", 2011.
3. Pardayeva Z. Badiiy-estetik tafakkur rivoji va o'zbek romanchiligi. – Toshkent, 2015.
4. Baxtin M. Problemy poetiki Dostoevskogo. – Moskva: Progress, 1972.
5. Dostoevskiy F. Prestuplenie i nakazanie. – Moskva, 1965.
6. Kafka F. Der Prozess (Jarayon). – Berlin, 1925.
7. Camus A. L'Étranger (Begona). – Paris, 1942.
8. Marquez G. G. Cien años de soledad (Yolg'izlikning yuz yili). – Bogota, 1967.
9. Karimov O. Istiqlol davri o'zbek romanchiligida falsafiy tafakkur. – Toshkent, 2019.